SCHIMBĂRI FONETICE POPULARE ROMÂNEȘTI FORMULATE GREȘIT SAU INCOMPLET

DE

G. IVĂNESCU

§ 1. După cum s-a arătat de mult, în limba română *ęa* și *ia* accentuați s-au transformat în *e*, respectiv *ie*, dacă în aceeași silabă sau în silaba următoare, imediat sau la distanță, adică separați prin cel puțin un sunet, urmează *e*, *i*, *ęa*, *ia*, *io*, *iu*, *iă*, *iî*, *ię* sau sunet muiat : *leage* > *lege* > mold. *léži*, **iape* > *iepe* > mold. *iépi*, *fervet* > **fiérbe* > *fiárbe* > *fiérbe* > mold. *χerbe* > *χerbi*. În Muntenia forma cu *ęá* a rămas neschimbată în cazurile ca *męa*, *fierbeá* ; în Moldova, dimpotrivă, forma nouă, cu *e*, *ie*, s-a extins și în poziția finală, bineînțeles prin analogie.

Dar în unele părți din Moldova și Muntenia fenomenul s-a realizat și la *ęa*, *ia* neaccentuați, exact în aceleași condiții ca și la *ęa*, *ia* accentuați. Astfel este cazul cu numele de sat **Iadríč*, devenit *Idrîș*, prin faza **iedríč*. Dar condiția reducerii la *e*, *ie* se realizează și cînd *ea* final neaccentuat formează triftong cu *i* de la începutul cuvîntului următor, ca în cazul *pădurea-i mare*, precum și cînd diftongul *ea* s-a născut din *e* final al cuvîntului anterior și din *a* inițial al cuvîntului următor, ca în cazurile *pę-aíč* „pe aici", *dę-aíč* „de aici" (în aceste cazuri a avut loc întîi reducerea lui *e* sonant la *ę*, (*e* consonant). Sintagme ca *pădurę́a-i mare*, *pę-aíč*, *dę-aíč* au devenit *pădure-i mari*, *peíč*, *deíč*. Dar nu orice *e* final se unește cu un *a* inițial al cuvîntului următor. Astfel, în aceleași localități din Moldova în care avem *peíč*, *deič*, se spune *di api* „de ape", și nicidecum **dęape*, **depi*, *písti api* „peste ape", și nu **pisteapi*. Cf. și *di-acú*, *di-acasî*, *pi-acasî*. La cuvintele care se termină în *-ęa* (e vorba de forma articulată cu articolul definit a substantivelor feminine de declinarea a III-a), forma cu *-e* s-a introdus și cînd substantivul este urmat de un cuvînt care nu începe cu *e*, *i*, sunet muiat : *pădure statului* „pădurea statului". În cazuri ca *pădure șeje* „pădurea ceea", *pădure di lîngî noi* „pădurea de lîngă noi" este îndeplinită condiția de schimbare a lui *ęa* neaccentuat, căci diftongul *ęa* neaccentuat este urmat de un cuvînt care începe cu sunet palatal (*ș*) sau cu o consonantă + *e*, *i*.

În poziție neaccentuată, fenomenul a trebuit să se producă în același timp ca și în poziție accentuată, adică pînă cel mai tîrziu în secolul al XVI-lea.

§ 2. *u-* final sonant a căzut în dacoromână și în dialectul morlacilor într-o fază foarte veche a limbii, căci el se găsește deja în numele personal

BDD-A24089 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:14:17 UTC)

Singurel, prezent în Italia de nord-est la 1185 (în condica șerbilor unei mănăstiri catolice din Friuli)[1]. Căderea n-a avut loc pretutindeni în cele două dialecte și nici în toate condițiile : în Ardealul de nord-vest și în Oltenia avem și pronunții ca *albu* pentru *alb* nearticulat ; acolo păstrarea lui *-u* este condiționată de prezența unor consonante sau secvențe consonantice de dinaintea vocalei (trebuie văzut care). Dar fenomenul dispariției lui *u-* nu e bine sau complet formulat și pentru că foarte multe cuvinte păstrează în celelalte graiuri populare în anumite condiții pe *-u* final. Am în vedere regiunile în care *u-* dispare în vorbirea neafectivă în toate cuvintele. E vorba fie de construcții inverse ca ard. *ţucu-ļi sufletul* ! „îți sărut sufletul !" sau mold. *frigu-ńi-ļ š-a mînca* ! „mi-i frig și (mi-i) a mînca", fie e vorba de construcții ca mold. *cumu-i meļ ģíni* „cum e mai bine". Schimbarea fonetică, anume dispariția lui *-u* final, nu înlătură deci total vechea formă a cuvîntului, cel puțin la unele cuvinte. Cuvîntul a ajuns să aibă două forme, două variante : forma nouă, rezultată prin schimbarea fonetică, care devine varianta fonetică principală a cuvîntului, și forma veche, care devine varianta fonetică secundară a cuvîntului. Dar aceste două variante există în unele cazuri numai în graiurile populare ; limba cultă a înlăturat total forma veche. Astfel nu este literară decît exprimarea *cum e mai bine*. Dar, în cazul expresiilor cu topică inversă, limba literară a acceptat și varianta secundară.

Este evident că *-u* final s-a păstrat în graiurile populare în cazuri ca cele discutate mai sus din cauză că, în tact, el nu mai era final, adică nu se mai găsea în finala cuvîntului considerat ca unitate fonetică ; căci construcțiile cu topică inversă, de care am vorbit, sînt alcătuite dintr-un cuvînt cu accent și un cuvînt fără accent, cuvîntul enclitic, care formează un singur cuvînt fonetic împreună cu cuvîntul care are accentul. Deci, pentru ca formula dispariției lui *-u* final să fie exactă, trebuie să se specifice că avem în vedere ca unitate fonetică cuvîntul, în care caz *u* nu mai este final, ci medial, și, ca atare, se păstrează[2].

---

[1] Faptul a fost relevat de D. Găzdaru, în articolul *Romeni occidentali stanziati in Italia nel medioevo*, din „Cultura neolatina", VI—VII, 1946—1947, p. 144—163. De fapt, este vorba și de numele *Radul*, care presupune dispariția lui *-u* din mai vechiul **Radulu*. Numele apar într-un inventar din 1185 al satelor și șerbilor care aparțineau mănăstirii Santa Maria din Friuli, dependentă de patriarhia din Aquileea. În Istria ea poseda satele Letăj și Brdo, în care au locuit după aceea — poate locuiau și atunci — români vestici. Vezi și G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, p. 333 și 371, text și nota 2.

[2] În acest articol am înregistrat numai fapte de limbă din graiurile populare, care deci interesează în primul rînd pe dialectolog. Dar variante fonetice de genul celor cuprinse la numărul 2 prezintă și limba literară, anume la formele de participiu prezent (=gerunziu) și participiu trecut, cînd ele sînt urmate de un pronume aton (= formă scurtă, conjunctă) sau de mai multe, între care și pronumele reflexiv : *făcîndu-l, făcîndu-i-se, făcîndu-i-l* ; în aceste cazuri, forma de participiu trecut face numaidecît parte dintr-o formă verbală de perfect compus, indicativ sau perfect (de asemenea compus) conjunctiv sau ireal (= condițional-optativ). Adaug că două variante prezintă în limba literară și în graiuri și formele verbale și pronominale atone (scurte = conjuncte) terminate în consonantă pronunțată cu limba în poziția lui *i* (de persoana a doua plural), iar, în ce privește pronumele și forma *i*, cînd aceasta este urmată de o formă pronominală atonă (= scurtă = conjunctă) : *dați-le, dați-l, dați-i, dați-mi-l, dați-i-l*. În unele graiuri populare, aceste forme au transformat pe *i* precedat de *ļ* în *î* : *dăți-l, dăți-i-l, dăți-i* etc.

BDD-A24089 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:14:17 UTC)

CHANGEMENTS PHONÉTIQUES ROUMAINS POPULAIRES FORMULÉS DE MANIÈRE ÉRONNÉE OU INCOMPLÈTE

RÉSUMÉ

L'auteur donne la formule exacte de deux changements phonétiques, qui, jusqu'à présent, ont été formulés de manière éronnée ou incomplète. Il a pu le faire en tenant compte des faits dialectaux. Il formule les changements de la manière suivante :

1. La séquence phonétique *ea* accentuée ou atone suivie par *i*, *į* ou consonne palatale dans le même mot ou dans le mot suivant, devient *e* : mold. *de-acolo* „de là", mais *deiș* „d'ici", *pădurea-į mare* > *pădure-i mari* „la forêt est grande". Dans le dernier cas, le changement s'est imposé dialectalement également aux formes isolées prononcées isolément : mold. *pădure* „la forêt" (cf. *păduri* „forêt").

2. Les substantifs de la première personne du singulier, les adjectifs et les formes verbales qui se terminent en consonne (donc à la I-iere personne du singulier et du pluriel, et à la III-ème personne du pluriel) *(frig, cald*, etc., trans. *țuc* „je baise", etc.) présentent une variante phonétique avec *-u* quand le mot en discussion est suivi par un forme verbale atone *(frigu-i)* et un pronom aton *(țucu-ți sufletu* „je baise votre âme").

Facultatea de Filologie
Iași, Calea 23 August nr. 11

BDD-A24089 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:14:17 UTC)